Вадим Береза

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЯК ОДИН З НЕОБХІДНИХ ЧИННИКІВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В умовах національного відродження України і створення національної демократичної держави важливе значення має виховання людей, які мислять творчо і самостійно. Людей, які б мали можливість критично осмислювати факти і події навколишньої дійсності, які б вносили нові ідеї в усі сфери життя суспільства, були б вільними від конформізму і догматизму.

У розрізі подій останніх років, посиленій демократизації українського суспільства, нагальним постає питання виховання молодого покоління у дусі справжньої демократії, створення громадянського суспільства. Докорінні зміни у соціально-економічних та політичних умовах життя країни зумовили необхідність змін у сфері вищої освіти, формування нового типу особистості – високоінтелектуального активного громадянина, з розвиненими моральними якостями.

Г. Філіпчук зазначає, що передумовою розвитку демократії в Україні має стати не лише конституційне закріплення її основних принципів та інститутів, але й, насамперед, громадянська освіта й виховання кожної особи [1]. Адже саме громадянська освіта, а точніше її зміст та ідеологія визначають становлення і розвиток громадянського суспільства в Україні. На сьогодні, у системі виховання панують, у переважній більшості, пострадянські, догматичні принципи виховання молоді, коли подається готовий для заучування матеріал і не очікується його осмислення студентом, тим паче інтерпретація на свій лад.

З одного боку, процес подолання «пострадянської ментальності», застарілих принципів виховання є складним, певною мірою, болісним для освітньої системи України, і викликає певний спротив у освітян. Процес практичної модернізації української освіти, особливо професійної, проходить повільно і не встигає за темпами розвитку світової економіки, світових систем освіти. Це у свою чергу призводить до зменшення конкурентоспроможності українських фахівців за кордоном.

З іншого боку, у документах міжнародних організацій (ООН, МОП, ЮНЕСКО) концептуально спрогнозовано підходи на міждержавному рівні до розв'язання проблем освіти з урахуванням тенденцій у світовому економічному розвитку, відзначаються необхідність нових взаємозв'язків між освітою, трудовим життям та суспільством у цілому [2]. Проблема у тому, що нині система «підтримувальної» освіти з її догматичним характером уже не відповідає вимогам постіндустріального (інформаційного) суспільства. Нові навчальні процеси, нові технології вимагають оптимізації освітнього процесу. Необхідними є такі перетворення системи освіти, які найкращим чином сприяли б оновленню країни, демократизації українського суспільства та правової держави.

Постає необхідність оптимізації та модернізації навчального процесу. Оптимізація у педагогічній діяльності – це досягнення максимально можливої якості освіти навчання й виховання у конкретних умовах ВНЗ; організація дій студентів, що спрямовані на пізнання і розв'язання конкретних навчальних задач [3; 4]. Це і є вимогою європейського і світового співтовариства, до якого Україна прагне прилучитися, задля демократизації українського суспільства, виведення системи освіти на якісно новий рівень.

Однією з основних причин гальмування демократичних процесів у суспільстві є те, що значна частина людей не готова до свідомої участі у них, не здатна самостійно і критично осмислювати реалії сучасного життя. Критичне мислення (КМ), у цьому плані, є не тільки наслідком демократичного способу життя, але й чинником його формування [5]. Інформаційний світ значно розширив можливості для сприйняття «чужих» та, інколи, шкідливих елементів духовної і матеріальної культури неукраїнського середовища, що все більше впливає на свідомість. І тому зараз відчувається дефіцит патріотизму мислення, критично-конструктивного ставлення й осмислення дійсності. Прогрес суспільного розвитку завжди стримуватиметься, якщо громадяни будуть неспроможними критично оцінювати зовнішні впливи, виробляючи власну точку зору, що ґрунтується на знаннях, освіченості [1]. Усім цим викликам сучасного світу й покликане протистояти КМ, яке спонукає студентів до осмисленого, логічного сприйняття дійсності, загартовує їхню стійкість до негативних впливів сьогодення.

Для подальшого дослідження впливу розвитку КМ студентів на формування демократичного громадянського суспільства в Україні необхідно чітко визначити суть поняття «*критичне мислення*».

Поняття «критичне мислення» є досить неоднозначним. Існує багато думок стосовно того, як розвивати зазначену концепцію виховання в Україні. Науковці зазначають, що у нашій країні розвиток КМ поширюється у двох основних контекстах (напрямах) [6]:

1 прищепити молодому поколінню основи громадянського, тобто демократичного способу життя, яке важко уявити без уміння переконливо аргументувати свою позицію у процесі соціального обговорення;
2 сформувати вміння протистояти різним формам несанкціонованого вторгнення в особисте життя особи, тенденціям зовнішнього маніпулювання її свідомістю.

М. Ліпман, один із засновників концепції розвитку КМ, визначає його як мислення, що націлене на формулювання можливих суджень, іншими словами, прикладне або практичне мислення, яке використовує певні критерії, є самокоригуючим і залежить від ситуації [7]; тобто вміння критично аналізувати свою власну позицію, а також позицію інших учасників освітньо-виховного процесу [6]. А. Коржуєв і В. Попков визначають КМ як навички оцінювально-рефлексивної діяльності, у процесі якої людина чітко контролює свою активність, усвідомлюючи підстави, правила і схеми, якими вона у цей час керується [8], тобто це особливості розумової діяльності особистості, зумовлені характером завдань, які виникають перед нею, у процесі пізнання соціальної дійсності, самопізнання, взаємодії з іншими людьми [9]. Адже КМ повинно бути спрямоване не тільки на самі знання, а й на способи оперування ними, їх добування, і при цьому важливим є формування уміння студентів застосовувати здобуті знання для отримання нових, розуміння, що одне й теж завдання може бути розв’язане різними способами. Потрібно дати зрозуміти, що кожен може мати свою відмінну точку зору на те чи те питання, і саме це дає можливості для пізнання.

У процесі формування КМ студентів, особливо студентів-педагогів, система освіти має нести гуманістичні цінності, використовуючи нові технології навчання та виховання, забезпечуючи повноцінний, всебічний розвиток особистості студента, що усунуло б у їх свідомості комплекс меншовартості, який століттями формувався і нав’язувався кожному українцю, «негативізм щодо власних національних цінностей та зречення коріння, яке пов’язує зі своїм народом» [10].

У процесі вивчення іноземних мов, студенти знайомляться з культурою, духовними й суспільними цінностями інших народів. Саме тут важливо навчати студентів критично осмислювати, порівнювати надбання кожного народу, його культури, при цьому залишаючись «поміркованим патріотом», що передбачає поважне, толерантне ставлення до культури, матеріальних і соціальних цінностей іншого народу поряд з національною ідентифікацією та самосвідомістю. Це є типовим для образу сучасного «ідеального» європейця [11], який повинен мати розвинену самосвідомість, критичне мислення, і як наслідок, бути самостійним у судженнях та у процесі навчання, мати належну самооцінку, самоповагу, стійку систему мотивації та соціалізації.

У процесі формування КМ засобами іноземної мови, у студентів формуються навички толерантного, солідарного ставлення до демократичних і моральних ідеалів інших суспільств. Вони стають «здатними розуміти сучасний світ і адаптуватися до постійних змін, активно та творчо діяти, адекватно оцінювати ситуацію та приймати рішення, співпрацювати у команді, досліджувати» [11], при цьому залишаючись на позиціях формування й розвитку національних духовних цінностей.

Державна національна програма «Освіта» задекларувала створення у суспільстві атмосфери загальнодержавного, всенародного сприяння розвитку освіти, неухильної турботи про примноження інтелектуального та духовного потенціалу нації, активізації зусиль для виведення освіти на рівень досягнень сучасної цивілізації. Такими досягненнями безперечно є принципи побудови громадянського суспільства, а разом з тим і громадянської освіти, яка можлива лише за умов формування вільнодумних, толерантних громадян, вихованих у дусі критичного осмислення реальності. Створення системи громадянської освіти, що сприятиме залученню громадськості, а особливо молодого покоління, до здобутків культури демократизму, є одним з основних компонентів широкого комплексу заходів для побудови громадянського суспільства в Україні [12]. Окрім того, досвід розвинених європейських країн переконливо засвідчує: чим вищий освітній рівень населення, тим потужніша держава, тим заможніший її народ. Урахування цієї світової закономірності – нагальне завдання для України.

Таким чином, розвиток КМ студентів є життєво необхідним у розрізі демократичних перетворень українського суспільства та прагнень України долучитися до європейського та світового співтовариства на партнерських засадах. Адже КМ сприяє формуванню вільного громадянина і є одним із чинників демократизації українського суспільства, становлення правової

держави, що гарантує приєднання України до світових організацій на партнерських принципах, а не як сировинний придаток з дешевою робочою силою та землями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Філіпчук Г. Г. Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етно-політика. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002.
2. Ничкало Н.Г. Безперервна професійна освіта як світова тенденція і державна політика в Україні // Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія. – К., 1998.
3. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1999.
4. Шамова Т.И. Активизация учения школьников. – М.: Педагогика, 1982.
5. Бєлкіна-Ковальчук О.В. Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання: Автореф. дис. … канд. пед. наук. – Луцьк, 2006.
6. Лушин П.В. Критическое мышление в отечественном образовательном пространстве: из опыта формирования // Профілактика психологічного насильства і маніпулювання свідомістю та розвиток критичного мислення в молодіжному середовищі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Гол. ред. М.М. Слюсаревський. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2005.
7. Омельяненко С.В. Навчання критичного мислення: Методичні рекомендації до спецсемінару для студентів психолого-педагогічного факультету. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2004.
8. Попков В.А., Коржуев А.В. Дидактика высшей школы: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001.
9. Шеремет М. Критичне мислення: діяльнісний підхід // Шлях освіти. – 2004. – № 4.
10. Вовкочин Л.Ю. За національним вихованням майбутнє нації // Вісник Черкаського університету: Вип. 55: Серія Педагогічні науки. – 2004.
11. Глазунова Л., Панченко А. Нова якість освіти – крок до розвитку відповідальних і свідомих громадян єдиної Європи // Управління школою. – 2005. – № 22–24.
12. Кострюков С.В. Проблеми організації та розвитку демократичної освіти студентської молоді // Освіта й управління. – 2003. – Т. 6. – № 4.